

ارزیابی فرش دستبافت ایران

تألیف:

دکتر بیژن اربابی

عضو هیئت علمی دانشگاه هنر

سرشناسه	اربابی، بیزن
عنوان و نام پدیدآور	ارزیابی فرش دست‌بافت ایران
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه هنر، ۱۴۰۲
مشخصات ظاهری	۱۳۰ ص: وزیری
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۶۵۱۳-۷۶-۸
وضعیت فهرست‌نویسی	فیپا
شناسه افزوده	دانشگاه هنر
وضعیت رکورد	فیپا

نام کتاب	ارزیابی فرش دست‌بافت ایران
تألیف	دکتر بیژن اربابی
طراح قالب جلد و صفحات	علی عبدی
طراح روی جلد	محمدرضا قیصری
صفحه‌آرایی	رامین حکیمی آرا
چاپ اول	۱۴۰۲
بها	۲۲۰۰۰۰۰ ریال
شمارگان	۱۰۰ نسخه
قطع	وزیری
شابک	ISBN: 978-600-6513-76-8 ۹۷۸-۶۰۰-۶۵۱۳-۷۶-۸

ناشر

تهران، خیابان حافظ، خیابان شهید سرهنگ سخایی،
بعد از تقاطع ۳۰ تیر، شماره ۵۶
تلفن: ۵۶۸۲ ۷۲ ۶۶ (۰۲۱)

*** کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

*** مسئولیت مطالب به عهده نویسنده است و لزوماً دیدگاه‌های دانشگاه هنر را منعکس نمی‌کند.

تصویر روی جلد | از قالی‌های جناب آقای امیرحسین صفدرزاده حقیقی

پیش‌گفتار

شواهد و اسناد تاریخی بسیاری دست‌بافته‌های سرزمین ایران را دارای دیرینه چند هزار ساله معرفی می‌کنند. با وجود چنین پیشینه و جایگاه ویژه و فراگیر که این فعالیت فرهنگی و هنری مردم محور در سده‌های گذشته در جامعه ایرانیان داشته است، به نظر می‌رسد در حد و اندازه مورد انتظار ادبیات و متون علمی فراخور برای این بخش از فرهنگ ملی تدوین نشده است. از نخستین گام، توانایی‌های نیروی انسانی بسیار کارآمد و متخصص در تولید دست‌بافته‌های ایران در خلق طرح‌ها و نقوش، ریسندگی، رنگرزی، بافت، مرمت و... در طول سده‌های گذشته عمدتاً بر دانش شفاهی و عملی و با آموزش استاد و شاگردی همراه و متکی بوده‌اند که در خلق آثار هنری و فرهنگی جایگاهی رفیع و ارزشمند داشته‌اند. هر چند این گسترده‌ترین فعالیت تولیدی اقتصادی سنتی در میان مردمان شهری، روستایی و عشایری کشور ایران که دارای ماهیت‌های فرهنگی و هنری ویژه‌ای می‌باشد، در عرصه شناخت و جایگاه علمی و دانشگاهی کمتر مورد توجه متخصصان و اعضای خانواده بزرگ فرش ایران بوده است.

شاید تعابیر و تفاسیری که از این کم توجهی‌ها می‌تواند ناشی از ساختارهای به شدت سنتی تولید، اقتصاد و فرهنگ اجتماعی فرش دانست که سایه‌های پایدار سنت‌های آن هنوز ارزش‌های علمی و بنیان‌های دانشی دست‌بافته‌های ایران را در حد کفایت و شایستگی لازم دریافت نکرده است. تکیه بر دانش شفاهی و توانایی‌های گران‌سنگی که صرفاً سینه به سینه فرش دست‌بافت را تا کنون به درستی پیش برده‌اند به نظر می‌رسد با توجه به ارزش‌های علمی و هنری که در دست‌بافته‌ها به روشنی مشهود است، ضرورت آموزش‌های علمی و دانشگاهی را بیش از گذشته مورد تأکید قرار می‌دهد.

ارزیابی و ارزشیابی دست‌بافته‌ها از مباحث بسیار با اهمیتی است که همواره با اتکا بر دانش شفاهی متخصصان سنت‌گرای آن صورت پذیرفته است. لازم به توجه است که ارزیابی و کارشناسی دست‌بافته‌ها عمدتاً توسط متخصصانی که در زمینه‌های شناخت و ویژگی‌های دست‌بافته‌ها، خود را به نسبت کامل و توانا برشمرده‌اند، انجام می‌شده است. این در حالی

است که نگاه و نگرش آنان در ارزیابی دست‌بافته‌ها کمتر مبتنی بر دانش روز و منطبق با نیاز سنجی‌ها و کیفیت مورد نیاز روز بوده است.

چنین به نظر می‌رسد ارزیابی و ارزشیابی دست‌بافته‌ها در بسیاری از مناطق بافندگی ایران مبتنی بر سنت‌ها و بیشتر وجوه کمیت‌گرای دست‌بافته‌ها، با در نظر گرفتن رجشمار، مواد اولیه و پردازش‌های ظریف و پرکار نقوش، سامان یافته است. طبیعی است که این شیوه ارزیابی با تکیه بر دانش شفاهی جمعی و بنیان‌های سنتی اعضای پر تعداد خانواده فرش نیز هماهنگ بوده باشد و بر همین منوال روش‌های سنت‌گرایانه کارشناسی‌های کمیت محور، مورد توجه و اقبال بوده است.

از نظر کارشناسان سنتی در بعضی موارد ویژگی‌های کمیت‌گرای بافندگی اعم از ریزبافی، کیفیت بالای مواد اولیه به کار رفته، تعدد بیشتر رنگ‌های استفاده شده و پرنقش و نگار بودن قالی در دایره پر اهمیت ارزشیابی دست‌بافته‌ها قرار می‌گیرد. به نظر می‌رسد این شیوه غالب در ارزیابی در حالی دارای کاربرد فراگیر است که نیازهای امروزی ارزیابی و ارزشیابی دست‌بافته‌ها را صرفاً نمی‌توان با اتکا بر ویژگی‌های کمی و با چنین معیارهایی، معتبر و کاربردی دانست. به‌طورحتم با تکیه بر ویژگی‌های زیبایی‌شناسانه‌ی دست‌بافته‌ها، با توجه به ماهیت زیبایی و کاربردی آنان، می‌توان شیوه‌هایی مبتنی بر مفاهیم متناسب در ارزیابی و ارزشیابی‌هایی با معیارهای کیفی و کمی متناسب با سلیقه مخاطبان، محصول را ساختاربندی کرد.

دانش‌های امروزی در دانشگاه‌ها در ارتباط و تعامل با سایر رشته‌های هنری، فرهنگی و کاربردی به گونه‌ای تامین می‌گردد تا به ارتقا محصول و مزیت‌های آن بیفزاید. در نخستین گام، دست‌بافته‌ها از مرحله پیش تولید در طراحی نقوش و آخرین مرحله پس از بافت و آماده سازی و عرضه برای فروش آن چنان با ویژگی‌های زیبایی‌شناسانه، معماری داخلی، سبک‌های متنوع زندگی و... درگیر و همراه هستند که لاجرم توجه به تمام ابعاد، راه و روشی متناسب‌تر برای ارزیابی دست‌بافته‌ها را در پی خواهد داشت.

تناسب و زیبایی در دست‌بافته‌ها را باید رکن شناخت و ارزیابی‌ها معرفی کرد. این تناسب‌ها و گام‌های لازم بر اساس و تکیه بر محورهای کیفی و سپس کمی می‌تواند راه و روشی متناسب با نیاز سنجی‌های محتوا و فرم دست‌بافته‌ها معرفی نمایند. در متن کتاب تلاش بر آن است تا ضمن بهره‌مندی از تجارب گذشتگان و شناخت ویژگی‌های سنت‌گرایانه در ارزیابی، به ساختاری متناسب با مفاهیم جدیدتر و قابل اعتنا در ارزیابی دست‌بافته ارائه گردد.

رنگ، طرح و نقش در ساختن مفاهیم محتوایی و ویژگی‌های کیفی دست‌بافته، بهتر است دارای بالاترین درجه اهمیت معرفی گردند. بنابراین تاثیرگذاری این ویژگی‌های کیفی در خلق و آفرینش زیبایی دست‌بافته‌ها و در نهایت اصلی‌ترین محور ارزیابی را می‌توان برجسته و برخلاف رویه‌های سنتی ارزیابی توجه شده است.

اندازه و بافت به طور مشخص در به وجود آوردن زیبایی دست‌بافته‌ها نقشی تاثیرگذار و کمیت‌گرا را داراست. اما پر واضح خواهد بود که تاثیر و نقش آنان در خلق زیبایی پس از ویژگی‌های کیفی دست‌بافته‌ها قابل سنجش هستند.

آگاهی یافتن و امکان تشخیص درست گام‌های ارزیابی دست‌بافته‌ها در آموزش‌های دانشگاهی به طور حتم این ضرورت و اهمیت را برجسته‌تر خواهد کرد تا از نخستین گام‌ها در طراحی و بافندگی به ویژگی‌های تاثیرگذار و تعیین‌کننده بیش از گذشته توجه نمایند. شناخت از این ویژگی‌های کمی و کیفی حتی در کالاهای تولید صنعتی توجه و تاکید شده‌است و پر واضح که در خلق آثاری با ویژگی‌های فرهنگی، نیاز بر آگاهی و کاربرد آنان در مسیر طرح و تولید یک نیاز و ضرورت شناخته می‌شوند.

کتاب حاضر، حاصل جمع‌بندی درس‌گفتارهای سال‌ها آموزش متمادی دانشگاهی است که با همکاری و مساعدت آقای سیامک عیقرلو دانش‌آموخته فرهیخته دانشگاه هنر و عضو هیات علمی دانشگاه استانبول و سرکار خانم مائده علامه از دانش‌آموختگان فرهیخته دانشگاه هنر در سال‌های تلخ و سخت کرونا (۱۴۰۰ - ۱۳۹۹) تالیف و تدوین گردیده است.

بیژن اربابی/ بهار ۱۴۰۲

فهرست مطالب

فصل اول: معیارهای ارزیابی فرش دستبافت

۱-۱ - تعریف ارزیابی	۳
۱-۲ - معیارهای ارزیابی فرش دستبافت	۶
۱-۳ - رنگ	۶
۱-۴ - طرح و نقش	۱۱
۱-۵ - ابعاد و اندازه	۱۴
۱-۶ - بافت	۱۷

فصل دوم: بررسی فرش دستبافت در نواحی مختلف ایران

۲-۱ - اصفهان	۲۳
۲-۲ - کاشان	۲۸
۲-۳ - نایین	۳۲
۲-۴ - جوشقان	۳۶
۲-۵ - میمه	۳۷
۲-۶ - خسرو آباد	۳۸
۲-۷ - شهرضا	۳۸
۲-۸ - گلپایگان	۳۹
۲-۹ - ویست	۴۰
۲-۱۰ - مبارکه و مورچه خورت	۴۱
۲-۱۱ - اردستان	۴۲
۲-۱۲ - ابوزید آباد	۴۲
۲-۱۳ - نجف آباد	۴۲
۲-۱۴ - فریدن و سمیرم	۴۳
۲-۱۵ - نطنز	۴۳
۲-۱۶ - آران و بیدگل	۴۴
۲-۱۷ - تهران	۴۴
۲-۱۸ - استان مرکزی و اراک	۴۷
۲-۱۹ - خراسان	۵۳

۵۵	۲-۲۰ --- مشهد
۵۸	۲-۲۱ --- درخش
۶۰	۲-۲۲ --- قائن
۶۳	۲-۲۳ --- تربت حیدریه
۶۴	۲-۲۴ --- مود
۶۵	۲-۲۵ --- بیرجند
۶۸	۲-۲۶ --- محولات
۶۸	۲-۲۷ --- سبزوار
۶۹	۲-۲۸ --- نیشابور
۷۰	۲-۲۹ --- قوچان
۷۲	۲-۳۰ --- گناباد
۷۳	۲-۳۱ --- طبس
۷۴	۲-۳۲ --- کاشمر
۷۶	۲-۳۳ --- شاندیز
۷۷	۲-۳۴ --- فردوس
۷۷	۲-۳۵ --- چهارایماق
۷۷	۲-۳۶ --- قزوین
۸۲	۲-۳۷ --- ملایر
۸۶	۲-۳۸ --- نهاوند
۸۸	۲-۳۹ --- تویسرکان
۹۱	۲-۴۰ --- مهربان
۹۱	۲-۴۱ --- آذربایجان
۹۱	۲-۴۲ --- تبریز
۹۷	۲-۴۳ --- اردبیل
۱۰۱	۲-۴۴ --- سایر مناطق آذربایجان
۱۰۴	۲-۴۵ --- سمنان
۱۰۵	۲-۴۶ --- یزد
۱۰۷	۲-۴۷ --- کرمان
۱۱۰	۲-۴۸ --- زنجان
۱۱۲	۲-۴۹ --- خمسه زنجان
۱۱۲	۲-۵۰ --- موصل زنجان
۱۱۳	--- کلام پایانی
۱۱۷	--- فهرست منابع